

Марина Влаисављевић
музејски саветник, историчар
Иван Митић
кустос историчар
Народни музеј Ниш

УДК 94(497.11)“1804/1813”
050.8(497.11 Ниш)

ЋЕЛЕ-КУЛА И БОЈ НА ЧЕГРУ У ЗБОРНИКУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА НИШ

Апстракт: Народни музеј Ниш је само неколико година након свог оснивања почео са издавањем Зборника, али се због лоше финансијске ситуације убрзо одустало од даљег објављивања. Пет деценија касније испуњени су сви услови и Зборник Народног музеја Ниш је поново био доступан јавности. До данас објављено је двадесет седам бројева са преко пет стотина радова. Велики број историчара и истраживача бавио се темом Првог српског устанка, боја на Чегру и изградњи Ћеле-куле у Нишу и управо ће анализа тих радова бити тема у овог текста.

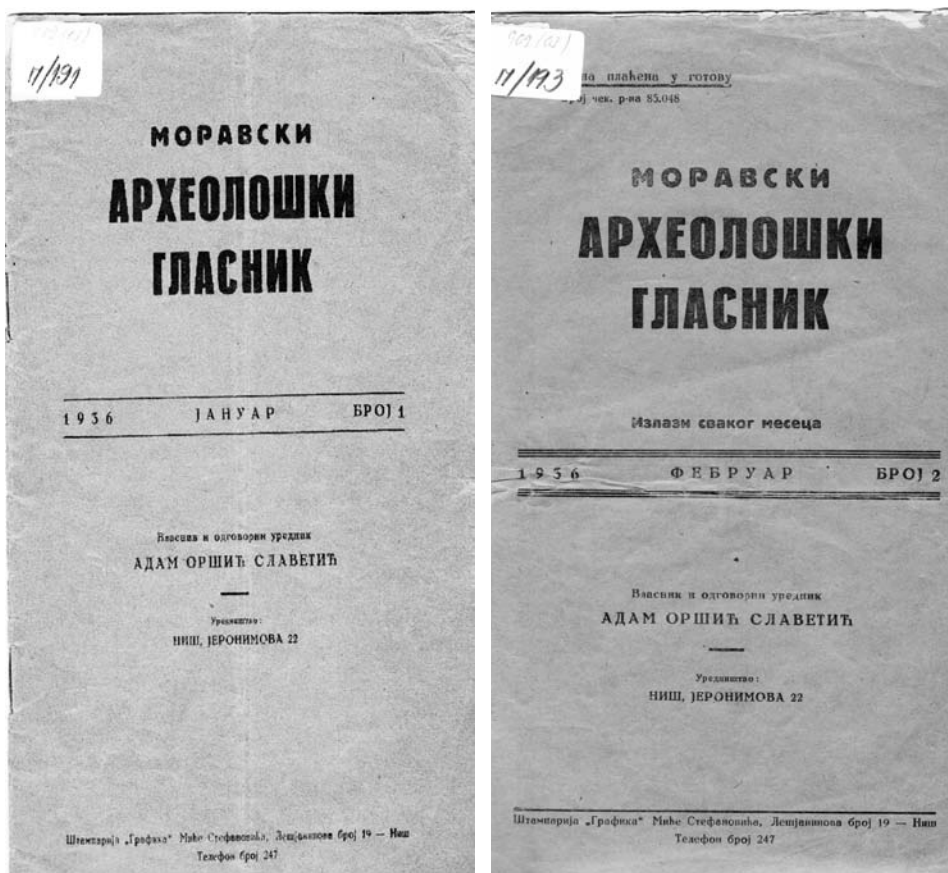
Кључне речи: Зборник, Ћеле кула, бој на Чегру, Народни музеј Ниш

Народни музеј Ниш од свог оснивања априла 1933. године чува културну баштину Ниша и околине и представља једну од најважнијих културних институција у граду. У његовим збиркама данас се чува преко 40.000 предмета из различитих епоха, а као важан сегмент рада је и Зборник Народног музеја Ниш. Идеја о публиковању Зборника јавила се одмах по оснивању музеја, али је први зборник под називом „*Моравски археолошки гласник*“ издат тек јануара 1936. године, и то великом заслугом кустоса Адама Оршића Славетића. У плану је било издавање гласника сваког месеца, али због тешке финансијске ситуације издата су само три броја – за месец јануар, фебруар и март, након чега се одустало од објављивања овог гласника.¹

После више покушаја и озбиљних припрема за издавање Зборника, неопходни услови су се стекли након педесет година рада и постајања Народног музеја Ниш. Уз подршку и помоћ др Милутина Гарашанина и др Петра Петровића, Народни музеј је 1985. године почео да публикује свој зборник и до сада је објављено двадесет седам бројева са преко пет стотина радова. Зборник обухвата области оних наука које улазе у оквир музејских

¹ Народни музеј Ниш (=НМН), *Моравски археолошки гласник*, број 1 – јануар 1936, број 2 – фебруар 1936, број 3 – март 1936.

делатности, као што су историја, археологија, етнологија, нумизматика, музејска едукација и друге.²

Корице Моравског Археолошког гласника, јануар и фебруар 1936.

Објављивање Зборника несметано је трајало до 1992. године, до када је објављено осам бројева. Међутим, због изузетно тешке ситуације у земљи, ратова у Хрватској и Босни и Херцеговини и уведених санкција, и веома неповољне финансијске ситуације, направљена је пауза од осам година, те је наредни број Зборника Народног музеја Ниш, број 9, објављен тек 2000. године. Упркос овој паузи, наставило се са раније прихваћеном концепцијом рада, а све у циљу задржавања позитивног мишљења о квалитету Зборника.³

Честа тема чланака објављених у зборнику била је национално-револуционарна борба српског народа током деветнаестог века. Због свог великог значаја боја на Чегру и Ћеле-кули у историји српског народа, велики

² НмН, Зборник Народног музеја Ниш, број 1, Ниш, 1985, 5-6.

³ НмН, Зборник Народног музеја Ниш, број 9, Ниш, 2000, 6.

број историчара и истраживача писао је о тој теми. Поводом обележавања 180 година од боја на Чегру, Народни музеј Ниш је 1989. године у сарадњи са Српском академијом наука и уметности организовао дводневни научни скуп под називом „Чегарски бој и Беле-кула у оквиру Првог српског устанка“ на коме је представљено четрнаест радова. Сви радови са овог научног скупа објављени су у Зборнику Народног музеја Ниш број 5, а будући да су радови из различитих научних дисциплина Зборник је добио мултидисциплинарни карактер. Поздравну реч на отварању скупа одржао је академик Владимир Стојанчевић.⁴

Први рад у Зборнику под називом „Непознати фрагмент рукописа Стевана Сремца о прослави стогодишњице Првог српског устанка и наше памћење историје“, аутора Живорада Петровића, говори о фрагменту рукописа Стевана Сремца који се чува у Народном музеју Ниш, написан вероватно 1904. године поводом прославе 100-годишњице подизања Првог српског устанка. Између осталог, у сачуваном фрагменту писма се каже:

“Сви се још доста живо сећамо кад су пре неколико година славили Мађари својих двеста година ослобођења од Турака, славили победе код Сланкамена, ослобођење Будима. И то је прослављао народ који се није сам поуздао усе и у своје кљусе, него који је био само један од многих сарадника на том великом делу; поред Немаца из Аустрије и Немачке, поред Пољака, поред Срба, хиљада и хиљада Срба, и он се борио за слободу своје отаџбине, и то не сав народ него један део, док је други део помогао и калаузио Турцима у путу за Беч. И тај народ с каквим је урнебесом прославио победе других за своју слободу!...

Доиста народ достојан поштовања.

А ми?

Ове године је равно сто година како се Српски народ у Шумадији дигао сам самцит, у први мах и голорук, чак без наде и на кога – подигао се сам на Царевину која се пружала далеко у три дела света. Сам се дигао, сам се бунио, сам ослободио.

И сада је сто година од тога догађаја. И шта је природније него да се сети негде својих предака, да им с пуно религиозног пиетета учини помен, с поносом учини помен само њима и ником више на белом свету, јер у ропству суза његова није имала родитеља, а у борби да га је ко у свету зажалио благудушно нашем народу било би као да му је то поклатио.

И шта је природније било него ланско очекивање и надање да ће ове године бити достојно прослављен спомен те оријашке борбе. Шта је природније било него надати се да ће се све учинити да страни свет што више дозна о нама. А то је бар лако било. Јер је било странаца и то неколико пута који су о нама толико правилно и топло писали. Да је било

⁴ НмН, Зборник Народног музеја Ниш, број 5, Ниш, 1989, 7-140.

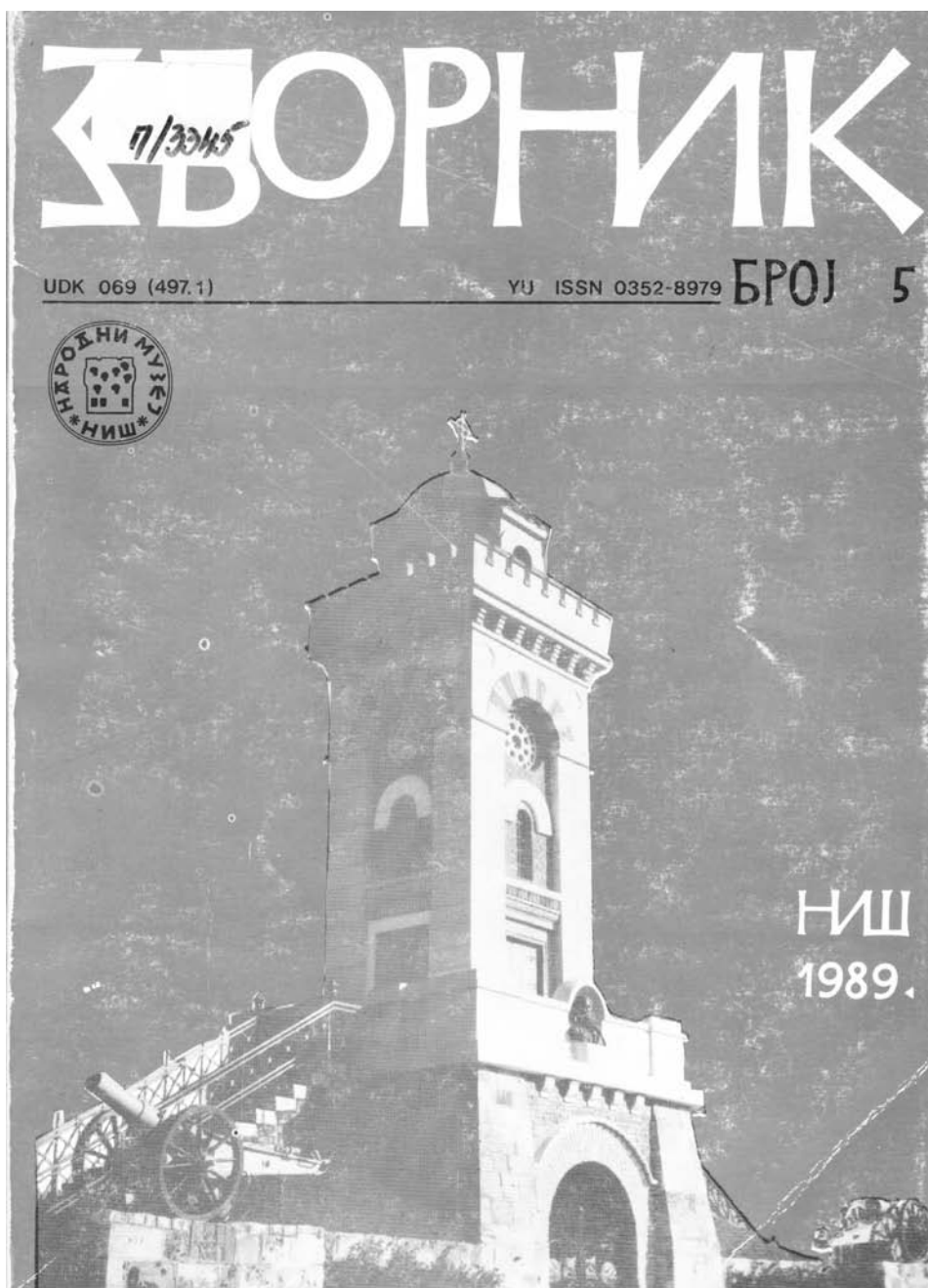
умешности, све је то требало сад поново изнети пред свет данас, баш данас кад се све дигло против нас, кад смо већ тако рећи и заборавили да се о нама не може лепо с те стране писати.

Али не треба да се чудимо странцима кад сами нисмо као што треба. Данас кад треба да је све сложно и неуморно, вреди о том рећи да боље прослаavimo стогодишњицу кад треба да сваки ко дође види да се слави, код нас не само се не примећује него се скоро и заборавило. Да је срећа да Академија, Држава, разни фондови, професори Универзитета и књижевници, разни активи те да се управљају ко ће више учинити за прославу, да су прославили дуго припреманим књижицама и стиховима о тим временима – оно се једва и примећује. Та да смо слободу добили као слепач маријаш у капу – на би требало лепше прославити. Жалости ме доказ да су наши стари умели умирати за ову земљу а потомци њихови не умеју ни славити ни провеселити се за њу.

Али не учинисмо скоро ништа, или врло мало”.⁵

Академик, проф. др Владимир Стојанчевић у свом раду „Народни покрет у нишком крају 1809. године“ најпре описује стање у нишком санцаку у периоду између 1804-1809. године, положај локалног становништва а акценат у раду ставља на Чегарску битку 1809. године и на последице пораза српских устаника у овој бици. На рад академика Стојанчевића надовезује се рад Данице Милић „Привредне прилике у Србији на почетку XIX века“. Ауторка Милић наводи да је крај XVIII века у Београдском пашалуку обележен оживљавањем привредних активности, нарочито у трговини стоком која се у великој мери извозила у суседне земље Аустрију и Мађарску. Територија Србије била је пут многих каравана са разном робом која је ишла и на исток и на запад; трговци су из Азије и са Балкана превозили робу до развијеног запада, док су каравани у супротном смеру доносили индустријске производе који су у овом делу света били потпуно нови и непознати. Следећи је рад др Слободанке Стојичић под називом „Ратна криза 1809. године и уставно питање у устаничкој Србији“. У овом раду се анализира утицај ратне кризе из 1809. године на политичке односе и сукобе између главних старешина у Србији који су довели до усвајања уставних аката 1811. године. Такође, у раду се анализирају и одредбе уставних аката. Рад Александра Младеновића „Језик неких писама српских устаника из времена боја на Чегру“ анализира језик неколико писама написана пре и одмах након завршетка битке на Чегру. Аутор закључује да су писма писана народним језиком са неколико руских, руско-словенских и славено-српских елемената. Хранислав Ракић у раду „Први српски устанак и лесковачки

⁵ Ж. Петровић, *Непознати фрагмент рукописа Стевана Сремца о прослави стогодишњице Првог српског устанка и наше памћење историје*, Зборник Народног музеја Ниш, бр 5, Ниш, 1989, 10.

Корица Зборника Народног музеја Ниш, бр 5, Ниш, 1989

крај“ и др Драгољуб Симоновић у раду “Заплање у време Првог српског устанка“ анализирају стање у лесковачком крају и Заплању и наводе сукобе које је локално хришћанско становништво водило против Османлија током

Првог српског устанка, док Драгољуб Мирчетић у раду „*Морални лик српског војника (устаника)*“ наводи све моралне врлине једног српског устаника почетком XIX века. По Мирчетићу, основни фактор сваке војске је био и биће човек са свим менталним и физичким снагама и способностима, без обзира на најновија, понекад чак и незамислива достигнућа у техници ратовања. У раду се аналитички посматрају историјски догађаји и личности, посебно моралне карактеристике српског војника све до почетка Првог светског рата. Основна мисао у раду је опште уверење српског народа да „битку не добија блиставо оружје већ срце у јунака“. Петар Гагулић у раду „*Макарије II - митрополит нишке епархије (око 1802-1815)*“ описује стање у којој се црква налазила током Првог српског устанка, нарочито на територији нишке епархије, као и улози митрополита Макарија II током Чегарске битке. Посебну пажњу аутор Гагулић поклања поруци коју је митрополит Макарије II послао српском команданту Милоју Петровићу у којој га информисе да Турци планирају страховит напад тога дана, али му Петровић није поверовао. Такође, истакнута је улога Макарија II у изградњи храма Св. Архангела у Нишу и иконостаса у њој, као и повезаност Нишке епархије са Сремским Карловцима. Др Љубинко Милосављевић у раду „*Моралне поруке Чегра и Ћеле-куле*“ говори о моралним разлозима пораза српских устаника на Чегру пре свега користећи записе савременика Вука Стефановића Карацића и Лазара Арсенијевића Баталаке. Према Вуку, до пораза на Чегру је дошло због непотребне смене команданта. Карађорђе и Совјет одредили су за главног команданта на овом правцу Милоја Петровића – Трнавца, коме су потчинили дотадашњег команданта Петра Добрњца. Ова одлука је изазвала доста контроверзи, будући да је општеприхваћено мишљење да је Добрњац био далеко способнији командант. Поред тога, Вук наводи да је између Милоја и Петра дошло до личног сукоба, што је довело до раскола међу војводама и војском. Према записима које је оставио Баталака, Стеван Синђелић је био морално контроверзна особа. Баталака наглашава његово јунаштво, али и износи одређене чињенице које бацају неповољно светло на његову моралну личност. Севдалин Андрејевић у делу „*Својатање догађаја и личности из периода српског устанка у бугарској историографији*“ анализира радове бугарских историчара и њихов покушај величања бугарских добровољаца у Првом српском устанку, покушавајући да Ћеле-кулу представе као споменик направљен од лобања бугарских устаника, као и намеру својатања хајдук Вељка Петровића и Петра Тодоровића Добрњца.

Последњи у овом тематском зборнику, рад др Ђорђа Игњатовића „*Бој на Чегру и Ћеле-кула у нашој књижевности*“, наводи имена писаца, књижевника и других који су инспирацију за своје песме и дела нашли управо у бици на Чегру и Ћеле-кули. Догађаји који су обележили Први

српски устанак, а посебно Чегарски бој, оставили су дубок утисак на савременике, али и касније уметнике. Стеван Синђелић, Чегар и Ђеле-кула постали су са разлогом инспирација писаца, песника али и ликовних уметника. Јуначки Синђелићев пуцањ далеко је одјекнуо кроз пера наших и страних књижевника. Прикази често нису у сагласју са историјским чињеницама, али кроз призму уметничке слободе шаљу једнодушну поруку о потреби да се слобода брани и цени. Као прилог научном скупу чија је тема „Чегарски бој и Ђеле-кула у оквиру Првог српског устанка“, објављена је комплетна библиографија радова о Чегарском боју која садржи монографије, радове објављене у периодици и некњижну грађу и од велике је користи истраживачима Првог српског устанка.⁶ Чињеница да су библиографијом обухваћене различите изражајне форме, како по садржају тако и по облику, даје будућим истраживачима могућност брзе и ефикасне претраге сегмента за који су заинтересовани.

Двадесет година након одржавања овог научног скупа и објављивања Зборника, Народни музеј Ниш и Институт за новију историју Србије, уз финансијску помоћ Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије и града Ниша, организовали су научни скуп под називом „Бој на Чегру 1809. у историји и традицији балканских народа“. Радове су приложили представници готово свих научних и високошколских установа Републике Србије који се баве овим периодом српске историје. Овај Зборник садржи 31 рад из различитих научних дисциплина, а пристигле радове редакција је поделила у пет тематских целина: 1. Срби и Османско царство уочи Првог српског устанка; 2. Бој на Чегру – реконструкције и интерпретације; 3. Бој на Чегру у историографији и књижевности; 4. Материјални остаци – извор за проучавање Боја на Чегру; 5. Погибија Стевана Синђелића – етички аспект.⁷

Осим радова у тематским зборницима Народног музеја Ниш о боју на Чегру и Ђеле-кули, аутори су писали и у редовним бројевима зборника. Тако је у Зборнику број 16, објављен рад Небојше Ђокића и Оливере Думић под називом „Српска офанзива 1809. године и битка на Каменици“ и рад Милана Ранђеловића „Ђеле-кула у војној традицији туранских народа“.⁸ Осим радова у Зборнику, Народни музеј Ниш је објавио и неколико публикација о Ђеле-кули и боју на Чегру са намером да и посетиоце из

⁶ Сви анализирани радови су објављени у Зборнику Народног музеја Ниш, бр. 5, Ниш, 1989. године.

⁷ Бој на Чегру у историји и традицији балканских народа, Институт за новију историју Србије, Народни музеј Ниш, Београд, 2010, 7-8.

⁸ Види више: Н. Ђокић, О. Думић, Српска офанзива 1809. године и битка на Каменици, Зборник Народног музеја Ниш, бр 16-17, 2008 (185-208); М. Ранђеловић, Ђеле кула у војној традицији туранских народа, Зборник народног музеја Ниш, бр 16-17, 2008 (209-233).

земље и иностранства упозна са историјом Првог српског устанка, боја на Чегру и Ћеле-кулом.⁹

Закључак

Национално-револуционарна борба Срба у XIX веку била је честа тема радова у Зборнику Народног музеја Ниш. Због свог значаја, како за националну тако и локалну историју, Народни музеј Ниш је у неколико наврата, са релевантним научним институцијама, организовао научне скупове посвећене Чегарском боју и Ћеле-кули. Објављивање Зборника радова са ових научних скупова помогло је у расветљавању свих околности које су довеле до пораза српске војске у бици на Чегру, као и изградњи Ћеле-куле.

Summary

Marina Vlasisavljević, Ivan Mitić

THE SKULL TOWER (ĆELE-KULA) AND BATTLE OF ČEGAR IN ANNUAL OF THE NATIONAL MUSEUM OF NIŠ

The national-revolutionary uprisings of Serbs in the 19th century/The Serbian Revolution/ was a frequent topic of scientific historical researches papers published at Annual of the National Museum of Niš. Due to its importance, both for national and local history, the National Museum of Niš used the several occasions, with relevant scientific institutions, to organize scientific conferences and lectures focused on the topic of the Battle of Čegar and the Skull Tower (Ćele-Kula). The publication of the Annual as the result of acknowledged scientific conferences and lectures helped to feature all the factors led to the defeat of the Serbian army during the battle of Čegar, including the causes/motives for Ottoman to build up/construct of the Skull Tower.

⁹ М. Влаисављевић, *Ћеле кула – Skull Tower*, Народни музеј Ниш, 2015; М. Влаисављевић, *Бој на Чегру (1809-2009)*, Народни музеј Ниш, 2009-каталог изложбе.